सम्प्रेषणम्

Communication

सम्प्रेषणस्य अर्थः

सं, प्र इत्युभयोपसर्गकात् इख् धातोः ल्युट् प्रत्यये कृते सति निष्पन्नोयं सम्प्रेषणम् शब्दः। '**सम्प्रेषणम्**' **इति** पदं आङ्ग्लभाषायाः Communication इत्यस्य पर्यायपदम्। लैटिन् भाषायाः Communise इतिपदान्निष्पन्नोऽयंशब्दः।

सम्प्रेषणं तादृशः कश्चन माध्यमः, येन समुचितरीत्या या कापि वा सूचना प्रदातुं शक्यते। एकेन परस्परप्रतीकात्मकसङ्केतेन सम्प्रेषणम् अन्युद्य प्राप्तकर्तापर्यन्तं प्रेषयितुं शक्यते। सम्प्रेषणं तथैव कर्तव्यं येन किमपि ज्ञानं प्राप्तकर्ता सुष्टुरूपेण प्राप्नुयात्।

सम्प्रेषणस्य परिभाषाः

- 1.**एण्डरसन् महोदयानुसारं**"सम्प्रेषणं काचित् गतिशीलप्रक्रिया, यत्र व्यक्तिः चेतनाचेतनावस्थयोः वा अन्येषां विचारान् साङ्केतिकरुपेण उपकरणैः प्रभावयति" इति।
- 2.एडगर डेले महोदयानुसारं "**सम्प्रेषणं विचारविनिमयस्य मनोभावे विचारान् भावनाश्च परस्परं ज्ञातुंम् अवगन्तुम् च काचित् प्रक्रिया "इति।**
- 3.**लीगन्समहोदयानुसारं**- "सम्प्रेषणं तादृशी काचन प्रक्रिया यथा द्वौ द्व्यधिकाः वा जनाः विचाराणां, तथ्यानां, भावनादीनां च परस्परविनिमयं कुर्वन्ति, येन सर्वे प्राप्तसन्देशान् अवगच्छन्ति।सम्प्रेषणे सन्देशदातुः सन्देशग्रहीतुंश्च मध्ये

सम्प्रेषणस्य प्रकृतिः

- 1. सम्बन्धस्थापनप्रक्रिया।
- 2. उद्देश्यपूर्णप्रक्रिया।
- 3. प्रभाविशिक्षणार्थम् मूलतत्त्वम्।
- 4. मनोवैज्ञानिकाः पक्षाः भवन्ति।
- 5.विचारविमर्शेषु विनिमयेषु च विशेषावधानम्।

6. द्विपाक्षिकी प्रक्रिया।

7.विचाराः सूचनाश्च मौखिकम्,

लिखितम् साङ्केतिकम्।

8.निरन्तरगतिशीलप्रक्रिया।

9. अन्तःक्रिया प्रतिपुष्टिः

भवतः।

सम्प्रेषणप्रक्रिया

कथनम् पाठ्यवस्तु कथनम्
शिक्षकः विधयः छात्रः
श्रवणम् सामग्र्यः श्रवणम्

सम्प्रेषणस्य प्रभावशालीता

- 1.सम्प्रेषणस्त्रोतः (Source of Communication)
- 2.सम्प्रेषणसामग्री (Communication Material)
- 3.सम्प्रेषणमाध्यमः (Communication Media)
- 4.प्राप्तकर्ता (Receiver of the Communication)

सम्प्रेषणतत्त्व म्

- सम्प्रेषणसन्दर्भः (Communication Context)
- सन्देशस्त्रोतः (Source of message)
- सन्देशः (Message)
- सङ्केतः (Symbol)

- चिह्नीकरणम् (Encoding)
- प्रतिपुष्टिः(Feed back)
- सम्प्रेषणमाध्यमः(Channel of Communication)
- सन्देशप्राप्तकर्ता (Receiver of the message)
- निश्चिह्नीकरणम् (Decoding)

सम्प्रेषणप्रकाराः

सम्प्रेषणप्रकाराः

शाब्दिकसम्प्रेषणम्
अशाब्दिकसम्प्रेषणम्

मौखिकसम्प्रेषणम् लिखतसम्प्रेषणम्

वाक्सङ्केतः चाक्षुषसङ्केतः स्पर्शसङ्केतः

सम्प्रेषणस्य सिद्धान्ताः

- 1. तत्परता-अभिप्रेरणयोः सिद्धान्तः।

(Principles of Readiness and Motivation)

- 2. सक्षमता-योग्यतयोः सिद्धान्त ।

(Principles of Competency and Worth)

- 3. भागीदारी-अन्तःक्रिययोः सिद्धान्तः।

(Principles of Sharing and Interaction)

- 4. सम्प्रेषणोचितायाः सिद्धान्तः।

(Principles of Suitability of the Communication)

5. सम्प्रेषणमाध्यमस्य सततायाः सिद्धान्तः।

(Principles of Appropriateness of the Communication)

6. उचितप्रतिपुष्टेः सिद्धान्तः।

(Principles of Appropriate Feedback)

7. सम्प्रेषणे सहायक-बाधकोः सिद्धान्तः।

(Principle of Facilitators and Barriers of Communication)

सम्प्रेषणस्योद्देश्यानि

1. मानवसम्बन्धः
2. सूचनाः
3. मुक्तविनिमयः
4. अभिप्रेरणम्
5. अशुद्धसूचनायाः निवारणम्

शैक्षिकसम्प्रेषणम्

- शिक्षकः सन्देशदाता छात्रः सन्देशग्रहीता च भवन्ति।
- शैक्षिकसम्प्रेषणे शाब्दिकाशाब्दिकयोः प्रयोगः।
- कठिनानाम् अनवगम्यविषयाणां स्पष्टता।
- स्वशिक्षणस्य प्रतिपुष्टिः।
- बहुविधसहायकोपकरणानि

सम्प्रेषणे अवरोधाः

- साङ्केटनिकावरोधाः
- भाषागतावरोधः
- वैयक्तिकावरोधः
- मनोवैज्ञानिकावरोधः
- भौतिकावरोधः

सम्प्रेषणावरोधानां समाधानानि

- सरला, सुबोधा, स्पष्टा च भाषा प्रयोक्तव्या।
- सन्देशः तथैव लेखनीयः यथा सन्देशसङ्ग्राहकः सौकार्येण अवगन्तुं शक्नुयात्।
- सन्देशः समुचितार्थे प्रेषितः नवेति प्रतिपुष्टेः व्यवस्था भवेत्।
- युगपत् बहुनां माध्यमानां प्रयोगः अथवा आवश्यकतानुसारम् एकस्य अनन्तरं द्वितीयमाध्यमस्य प्रयोगः कर्तुं शक्यते।
- सम्प्रेषणप्रक्रियायाः विलम्बकारकेषु तत्त्वेषु पूर्णवाधानं

कक्षायां प्रभावपूर्णसञ्चारः

- विषयज्ञानम्।
- वार्तालापयोग्यता।
- अनुशासनम्।
- वातावरणम्।
- शिक्षक-अभिभावकयोः सम्बन्धः।
- समाधाने सहायता।
- धैर्यम्।
- New Technique ।
- update

संस्कृतशिक्षणे सम्प्रेषणार्थम् अपेक्षिताः विविधगतिविधयः

- 1. विविधाः क्रीडाः।
- 2. आदेश-निर्देशः।
- 3. पद्यानां सस्वरं वाचनम्।
- 4. पाठ्यांशान् अधिकृत्य प्रश्नोत्तराणि।
- 5. विशिष्टविद्वज्जनानां संस्कृतेन भाषणादीनि।
- 6. विविधाः संवादाः, शिक्षक-छात्रयोर्मध्ये, रोगी वैद्ययोर्मध्ये
- 7. छात्रैः वर्गेषु उपविश्य अभ्यासकार्यम्।
- 8. समाचारवाचनम्।

9. छात्रैः अन्योन्यस्य परिचयप्रदानम्।
10. पर्वादिषु संस्कृतकार्यक्रमादीनां आयोजनम्।
11. प्रतिमासं, प्रतिपक्षं भाषणप्रतियोगिता, वाचनप्रतियोगिता।
12. अभिभावकानां कृते संस्कृत-सम्भाषण-शिबिराणाम् आयोजनम्।
13. अभिनयं दृष्ट्वा वर्णनम्।
14. अन्त्याक्षरी प्रतियोगिता।
15. सुभाषितानां प्रतियोगिता।
16. विभिन्नसंस्कृतपत्रिकासु प्रकाशितसंस्कृतकथानां श्रावणम्।

संस्कृतशिक्षणकौशलविकासे सम्प्रेषणोपागमस्य महत्त्वम् आवश्यकता च

- संस्कृतभाषाशिक्षणार्थम् अपेक्षितमस्ति संस्कृतभाषायाः श्रवणं, भाषणं च येन वक्तुः श्रोतुः मध्ये विचाराणां सम्प्रेषणं स्यात्। अस्माकं संस्कृतकक्ष्यासु शिक्षकछात्रयोर्मध्ये संस्कृतभाषाध्यमेनैव संस्कृतशिक्षणं भवेत्। तदैव अस्माकं छात्राः संस्कृतभाषया वक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति, स्व विचाराणां अभिव्यक्तिं कृत्वा आत्मगौरवस्य अनुभूतिं करिष्यन्ति। यदि वयं भारतीया एव संस्कृतभाषायां न वदिष्यामः तदा के अन्यः वदिष्यति? कक्ष्यायां सम्पूर्णव्यवहारः संस्कृतमाध्यमेनैव प्रचलेत्। तदा भाषा, चिन्तनस्य भाषा भवति। भाषायाः मूलाधारः भवति ध्वनिः। यतः कक्षासु छात्राः संस्कृतश्रवणावसरं न लभन्ते अतः उच्चारणे पठने लेखने अपि च अशुद्धयः भवन्ति। संस्कृतभाषायां सम्भाषणेन आत्मविश्वासः उत्पद्यते।

धन्यवाद :